

mandsaktionerne i 1700-tallet, må vige i vurderingen af urolighedernes baggrund til fordel for væsentlige nye udviklinger i perioden 1800 til 1848. Regimet og kongen stod ikke mere så stærkt i 1830'erne og 40'erne i landbefolkningens øjne som i slutningen af 1700-tallet. Den stigende nød og elendighed efter Napoleonskrigene, for landbefolkningen vel mest mærkbart under landbrugets afsætningskrise 1818-28, sammenholdt med den stærkt voksende landarbejderklasse, havde undergravet tilliden til regime og konge. Hertil kommer det oprør mod regimet, som vækkelsesbevægelsens kamp mod statskirken reelt var. Det eneste vellykkede oprør mod statsmagten i den nyere Danmarkshistorie. Andre forhold kunne tilføjes, som bevirkede, at urolighederne i 1848 havde en grundlæggende anden karakter end de fra 1700-tallet fremførte. Den veloplagte skildring af bonde- og husmandsurolighederne på Sjælland i 1848 er imidlertid et glimrende supplement til vor viden om de kræfter, der skubbede Danmark ind i junigrundlovens statsamfund, og den giver et godt grundlag for at forstå realiteterne bag den alliance af godsejere og husmænd mod gårdmændene, som var D. G. Monrads hovedbevæggrund til så indædt at kæmpe for at få den almindelige stemmeret ind i den nye forfatning.

Finn Stendal Pedersen

– *men størst er kærligheden*. Eline Boises erindringer fra midten af forrige århundrede. Udgivet af Anna, Elin, Gudrun og Jutta Bojsen-Møller og Birgitte Haarder. (Gyldendal, 1985). 432 + 32 sider. 198,- kr.

I påsken 1856 følte den 42-årige præstekone i Vilstrup (i Sønderjylland) døden nærme sig, efter at en »brystsyege« i længere tid havde generet hende. Det meste af familien var bortrejst, hun

havde intet at læse i og blev træt af at sy – »så vil jeg da i sådanne tider more mig med at genkalde i min erindring hele mit tidligere liv«. Præstekonen var Eline Boisen, født Heramb (1813-1871).

Hun skriver selv i sin indledning, at »det vil vist næppe blive for andre end for mig selv« (s. 11); senere giver hun dog udtryk for, at hendes efterkommer vil kunne lære af hendes optegnelser: »... dog var dette kun en svag begyndelse til de 13 pinlige år, som jeg hellere rev ud af mit liv end optegnede dem – hvis der ikke også var begivenheder af så storartet natur, at de helst af alt måtte overgives mine børnebørn til eftertanke og advarsel – som også til trøst og opvækelse ...« (s. 156).

Denne opfordring har 5 tipoldedøtre fulgt. Desværre er det ikke originalmanuskriptet, der er udgivet. Det er nemlig forsvundet sammen med de gamle breve, Eline Boisen støttede sin hukkommelse på. Udgivelsen bygger i stedet på en afskrift, som imidlertid ikke kan være fuldstændig, da traditionen fortæller, at Eline Boises mand og en af døtrene destruerede dele af erindringerne straks efter hendes død. Endvidere har udgiverne kortet erindringerne ned til ca. halvdelen, hvilket er synd og skam – uanset hvad begrundelsen har været – for de mange sider er spændende og fascinerende læsning.

Det kan i denne forbindelse undre en smule, at udgiverne – når der er foretaget så store udeladelser – ikke har fjernet nogle af de gentagelser, der dukker op: for eksempel historien om Søren Kierkegaards billedbibel, som gives i to ikke helt ens versioner (s. 110 og s. 132). Til gengæld skal de roses for deres gode og grundige noteapparat, samt for at have forsynet bogen med tidstavle, slægtstavler og ikke mindst personregister (som her kaldes navne-register).

Eline Heramb blev født 1813 i Kongsberg i Norge, hvor hendes far var overmagasinbestyrer ved uld- og linnedmanufaktur. Hendes mor kom fra en rig københavnsk familie. Faderen kom politisk i klemme ved at lede en lokal opstand mod det nye svenske herredømme og i økonomisk ruin på grund af tre medarbejders bedrageri. Moderen tog i 1822 til København med deres tre børn for at få kongens tilladelse til, at manden kunne vende tilbage til Danmark; men han blev syg og døde uden at efterlade sig stort andet end deres sølvtoj og linned, som måtte sælges stykke for stykke. Moderen havde svært ved at klare den store omvæltning – led tilsyneladende af en slags forfølgelsesvanvid, og Eline måtte tage sig af hjemmet og sine søskende, alt imens hun selv gik i skole og følte sig tvunget til at indtage førstepladsen, fordi kongen betalte hendes skolepenge.

I 1829 blev hun – 16 år gammel – forlovet (hemmeligt) med stud. theol. F. E. Boisen (Fritz), søn af biskop P. O. Boisen. Forlovelsestiden var en uhyggelig tid. Boisen ville ikke give hende lov til at arbejde som lærerinde, og derfor måtte hun hutle sig igennem som selskabsdame forskellige steder. I 1831 døde både Elines mor og biskoppen, som Eline holdt meget af, hvorimod forholdet til svigermoderen var og forblev meget dårligt. 1834 blev Boisen kateket i Store Heddinge; de blev så gift og flyttede straks til Stevns, hvor de boede 1834-37. I 1837 blev Boisen sognepræst i Skørpinge ved Slagelse, hvor »de vakte« havde en af deres højborge, og hvor han blev medlem af det sydvestsjællandske præstekonvent. Han blev valgt til den grundlovgivende rigsforsamling. I 1850 fik han embede i Vilstrup ved Haderslev, hvor de blev til 1859. Dette år fik han embede i Stege, hvor Eline døde 1871.

Ægteskabet var stormfuldt, blandt an-

det fordi Fritz og Eline var meget forskellige: han impulsiv og lidenskabelig, hun reflekterende og følsom, men samtidig også en skarp iagttagelse og bedømmer. De havde forskelligt syn på mange ting, for eksempel på to for dem så væsentlige ting som forholdet mellem mand og kone og bedømmelsen af nogle af de vakte. »Boisen fremdrog sine forældre – syntes det var godt, at de gensidigt skjulte for hinanden, hvad der kunne så, gensidigt havde hemmeligheder med mange, som de ikke fortalte hinanden – ja, at hver gik i grunden sin vej, og bar sine byrder hver for sig; – at dette var grundtanken for et ægte kærligt liv – kunne jeg ikke fatte. Jeg havde snarere tænkt mig forholdet som en sjæl i 2 legemer...« (s. 134). Med hensyn til de vakte – for eksempel blandt tjenestefolkene – blev Eline vred, når de gik fra børn og arbejde for at høre ordet uden i det mindste at give hende besked. Boisen derimod mente, »at man skulle adlyde Gud mere end mennesker« (s. 159); og han undlod ikke at irettesætte Eline i andres påhør.

De fik dog i løbet af 19 år 11 børn, hvoraf (kun) 3 døde som små. Og trods deres forskellighed kunne de finde sammen i deres fælles tro på den himmelske kærlighed og i det fællesskab om troen, som de fandt i forsamlingerne; det kommer også mange gange frem, at Eline satte Boisen meget højt som prædikant.

I Eline Boisens erindringer optræder et stort persongalleri, en vrimmel af kendte og ukendte personer. Hendes skarpe og uimponerede karakteristiker af Grundtvig og Søren Kierkegaard har allerede været nævnt og citeret i andre anmeldelser. »Alle Boisener er hensynsløse«, konstaterer hun et sted i forbifarten; og nogle af de vakte i Skørpinge får hårde ord med på vejen »uvillige, trodsige, hovmodige, grådige og utaknemmelige gæster«.

Men det, der gør størst indtryk, er hendes beskrivelser af de mange dødsfald, hun blev berørt af. Der forstår man for alvor, hvor nærværende døden altid var for hende, der selv havde et svagt helbred, men alligevel klarede 11 vanskelige svangerskaber og fødsler – og ikke kun for hende, men for alle hendes samtidige. For det vrimler med varsler; strenge, der springer på en guitar, frugttræer, der blomstrer på forkerte årstider, historier om dødsfald efter at der har været 13 til bords og så videre. Specielt beskrivelsen af søsteren Idas død og sønnen Ottos dødelige sygdom, der varede næsten fire måneder, er gribende. Hun gør sig mange tanker om døden som syndens sold: »Var det moders eller faders synder... og hvordan skulle man dog få et andet sind, at dog vor Herre ikke skulle nødes til at vedblive med sligt?« (s. 240).

Det er for historikere en skam, at Eline Boisens skildring af de politiske forhold og af de nationale forhold i Sønderjylland slet ikke når op på højde med personskildringerne og beskrivelsen af de kirkelige forhold i Skørpinge. Man kan også blive skuffet over, at hendes og hendes families hverdag ikke er beskrevet mere udførligt, specielt mere sammenhængende, end tilfældet er. Hun skjuler ikke, at der konstant var økonomiske problemer, der bedst blev overvundet, når Boisen overgav hende styringen af finanserne, hvilket han imidlertid først var rede til i Vilstrup. Glimtvis fornemmer man problemerne (og Elines bitterhed herover): de første mange år uden sengeklæder til gæster; spædbørn, der får engelsk syge eller frost i hænderne i soveværelset; de elendige præstegårde; intet nyt tøj; krav om bespisning af mange mennesker om søndagen, mens familien til daglig selv levede meget beskedent; problemer med dyrkningen af den jord, der hørte til præstegården, med karle

og piger. Man får dog udtrykkeligt at vide, at mælkestuen og smørret var Elines gebet, i hvert fald i Skørpinge.

Den mest direkte beskrivelse af et dagligt måltid gives faktisk i en note (til s. 139). Her citeres en af døtrene (Jutta Bojsen Møller), og det er tydeligt, at familien levede meget beskedent. Kaffe og te fik man overhovedet ikke, og det fremgår, at man normalt fik øllebrød – uden sukker – og at der til folkene var sild eller finker ovenpå.

Disse »mangler« – set fra historikeres side – betyder, at erindringerne på nogle områder ikke er så vigtig en kilde, som man kunne have håbet. Alligevel skal det stærkt understreges, at det er en stor oplevelse at læse Eline Boisens erindringer, og at hendes tipolde-døtre fortjener tak for at have givet os andre mulighed for at få del i denne oplevelse.

Tove Elklit

Karen Neiiendam: *Skuespillerinden Anna Nielsen. Belyst gennem hendes barndoms- og ungdomserindringer, rejsedagbog og enkelte breve.* (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1985). 199 s., illustreret, 158,- kr.

Skuespillerinden Anna Nielsen var samtidig med Johanne Louise Heiberg, og de to fremstod for samtiden som rivalinder. Hvor Johanne Louise Heiberg i sine erindringer har videregivet *sin* fortolkning, har Anna Nielsen kun efterladt nogle få breve, en rejsedagbog samt nogle barndoms- og ungdomserindringer, der dog ikke var skrevet med udgivelse for øje.

Karen Neiiendam har forsynet bogen med et forord og en skildring af Anna Nielsen og af den rejse, hun i 1838 foretog til Paris via Tyskland sammen med sin mand, skuespilleren N. P. Nielsen.